

TÜRK GRAFİK TASARIMININ SİMGE İSMİ: SAİT MADEN

Haşim Arif BAĞCIVAN

Dr, Öğr.Üyesi , Mersin Üniversitesi, bagcivanarif(at)gmail.com

ÖZ

Anahtar kelimeler:
*Sait Maden,
Grafik Tasarım,
Türk Grafik Sanatı,
Kapak Tasarımı,
Simgeler*

Çağdaş Türk Grafik Tasarımında çok yönlü sanatçı denildiğinde akla gelen ilk isim Sait Maden'dir. Aynı zamanda bir şair, çevirmen, yayıncı ve ressam olan Sait Maden günümüzde mesleki hayatı ve eserleriyle her tasarımcının vizyonuna katkıda bulunmaktadır. Sait Maden, Türk grafik tasarım tarihinin ilk detaylı araştırmasını yapmış, sayısız kitap kapağı tasarımını, elliye yakın fontu, yüzlerce afiş tasarımını, binlerce illüstrasyonu ve Türkiye'de önde gelen kurumların logolarını görsel kültürümüze kazandırmıştır. Türkiye'de simge üzerine ilk detaylı eseri Sait Maden vermiştir. Ülkemizde daha önceleri belli kalıplara dayanarak üretilen ve birbirine benzeyen kitap kapakları, bir tasarım ürünü olma vasfına Sait Maden'den sonra kavuşmuştur. Meslek hayatı boyunca tasarımcının sorumluluğuna dikkat çekmiş ve bu konuda başlı başına bir örnek teşkil etmiştir. Bu çalışmada Sait Maden'in Türk grafik tasarımı içerisindeki yeri ve önemi incelenecektir.

ICON NAME OF TURKISH GRAPHIC DESIGN: SAİT MADEN

ABSTRACT

Keywords:
*Sait Maden,
Graphic Design,
Turkish Graphic
Art,
Cover Design,
Icons*

Sait Maden is the first name that comes to mind when it comes to contemporary Turkish Graphic Design. As a poet, translator, publisher and painter, Sait Maden also contributes to the vision of every designer with his professional life and works. Sait Maden, made the first detailed study of the history of Turkish graphic design, numerous book cover design, fonts nearly fifty, hundreds of banner design, thousands of illustrations and logos of leading institutions in Turkey having our visual culture. Turkey has given the first detailed work on the icon by means of works of Sait Maden. In our country, book covers, which were previously produced based on certain patterns and similar to each other, has become a design product thanks to Sait Maden. During his career, he drew attention to the designer's responsibility and set an example in his own way. In this study, the place and importance of Sait Maden in Turkish graphic design will be examined.

Giriş

1931 yılında Çorum'da dünyaya gelen Sait Maden, erken yaşlarda kaligrafi ile tanıştıktan sonra 1950-55 yılları arasında MSGSÜ'de eğitim almıştır. Mesleki hayatına yayın dünyasında başlamıştır. Gazete ve dergilere kaligrafi ve illüstrasyonlar çizmiş, kapak tasarımları yapmış, sinema afişleri ve fuar panoları tasarlamıştır. Bunların yanı sıra dekorasyon ve mobilya tasarımları ile de ilgilenmiştir. Birçok sanayi dalından işletmelere, devlet kurumlarına ve bankalara kurumsal çalışmalar yapmıştır. Sait Maden'in iş ve arkadaş çevresinden dolayı yayın grafiği meslek hayatında önemli bir yer kaplamış ve kendi deyişine göre bu durum "kitap kapağı tasarımcısı" olarak anılmasına neden olmuştur.

Maden 1970'lere kadar eserlerindeki fontları elle yazmış, bir süre letraset kullandıktan sonra tekrar özgün font kullanmaya devam etmiştir. Tipografi konusunda oldukça titiz ve dikkatli olduğu görülmektedir. Bu durum geçmişte kaligrafi sanatı ile ilgilenmesindedir. Kendisi de grafik tasarım eğitiminde desen ve kaligrafi eğitiminin önemine vurgu yapmaktadır. Türkiye'de grafik tasarım anlayışı üzerine tespitleri ve geleceğine dair öngörülleri oldukça aydınlatıcıdır. Bu konuda eğitimin rolünün yanı sıra Türkiye'nin ekonomi politikasının, tasarımın varlık olanaklarıyla olan ilişkisine ve bu konudaki talihsizliğine de işaret etmektedir.

Çok yönlü sanatçı kişiliği nedeniyle öğrencilik yıllarında içinde bulunduğu sanat ortamı kendisine, tiyatro dekorları, sergi ve fuar panoları, afiş tasarımı istekleri gelmesini sağlamıştır. Yazı sanatına ve yayıncılığa olan ilgisi, öğrencilik döneminin boş zamanlarında, matbaa ve gazetelere uğrayarak bu konudaki bilgilerini geliştirmeye yöneltmiş ve daha sonra kendi atölyesini kurmuştur. Yüzlerce amblem&logo, binlerce kitap ve dergi kapağı tasarlamıştır.

Grafik Sanatçıları Derneği'nin kurucuları arasında yer almış, Türk Grafik Tasarım tarihi ile ilgili Türkiye'de yapılmış ilk ve tek ciddi çalışma olarak değerlendirilen "Başlangıcından Bugüne Türk Grafik Sanatı" adlı araştırma ve incelemeyi yapmıştır. Logo tasarımlarını, şiir ve çeviri kitaplarını yayımlamak için Çekirdek Yayınlarını kurmuştur. 10 Mayıs 2013 tarihinde rahatsızlığı nedeni ile geçirdiği ameliyat sonrası gelişen bir rahatsızlık sonucu 19 Haziran 2013 tarihinde İstanbul'da yaşamına veda etmiştir.

Türk Grafik Tasarım Tarihinde Sait Maden

Sait Maden, grafik tasarım yerine "grafik sanatı" tanımlamasını kullanırken bu konuda üretimde bulunanları

da "grafikçi" ya da "grafik sanatçısı" olarak tanımladığı görülmektedir. Türkiye'de 1968 yılında Sait Maden, Yurdaer Altıntaş, Mengü Ertel, Ahmet Güleriyüz, Selçuk Onal ile birlikte Grafik Sanatçılar Derneğini kurmuştur. Bu derneği kurma amaçları Maden'e göre bilinçsiz, başıboş görünümdeki Türk grafiğini ve grafik sanatçıları toparlamak, yeni katılımcılarla birlikte çeşitli etkinlikler yapmak, sergiler, sempozyumlar düzenlemek, ürünlerimizi yayımlayabileceğimiz bir dergi çıkarmak, dış ülkelerdeki birtakım tanınmış grafik odaklarıyla işbirliği yapabilmektir. İlk etkinlikleri Almanya'nın Gebrauchsgrafik (Novum) dergisine gönderdikleri ve 1967 yılında yayımlanan grafik yapıtlarından oluşan bir seçkiydi. Daha sonra Çekoslovakya ve Polonya'daki grafik sergilerine dernek olarak katılmışlar ve derneğe yeni üyeler kazandırmak adına konuyla ilgili ne kadar kişi ve kuruluş varsa ulaşmaya çalışmışlardır. Grafik alanını sadece bir sanat olarak değil aynı zamanda mesleki bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulan mecra olarak da görmeleri, ülkedeki tasarımcıların ve tasarım anlayışının gelişimine dair duydukları kaygıyı da göstermektedir. Sait Maden ve çağdaş grafik sanatçıların bu sorumluluğu hissetmeleri onların Türk grafik tasarım tarihindeki yerini, yeteneklerinin ve çalışmalarının yanı sıra öne çıkartan en önemli özelliklerinden birisidir.

Resim 1-2: Sait Maden Simgeler Sergisinde, 2013

Grafik tasarım tarihini belge niteliğine kavuşturacak Türk Grafik Sanatı Tarihi adlı eseri kaleme alması Maden'in araştırmacı kişiliğini ortaya koymaktadır. Görsel kültürümüzün gelişiminde kaynak sağlayacak bu eseri 1979 yılında "Çevre" (mimarlık ve sanat) adlı bir dergide yayımlamaya başlamıştır. Bu eserde grafik tasarım tarihimizin başlangıcını İbrahim Müteferrika ile 1730'lu yıllardan itibaren ele almaktadır. Daha sonra çeşitli ansiklopedilerde bu yazı dizisine devam etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin ilk logo kitabı olan "Simgeler" adlı kitabını 1990'da yayımlamıştır. Bu kitap 2013 yılında retrospektif bir sergiye dönüştürülmüştür ve Maden'in 1954-2010 yılları arasında ürettiği logo tasarımlarından 200'ünden oluşan bir seçkiden oluşmaktadır.

Resim 3: Simgeler kitabı, 1990
Resim 4: Simgeler Sergisi, 2013

Resim 8-9-10: Kitap kapağı tasarımları

Maden “kapak tasarımcısı” olarak anılmasına neden olan ve kendisine göre nedeninin yayımladığı her eserde imzasının olmasına bağlı olduğu 8000 dergi ve kitap kapak tasarımı yapmıştır. “Grafiğin uygulama alanı çok geniştir. Toplumun bütün kesimlerinin her türlü ilgi alanına yönelik ürünler yaratmak onun yapısında vardır zaten. Siz buna hazır olun yeter.” Kitap kapağı tasarımına da yaklaşımı bu şekildedir. O dönem matbaa ressamı tarafından yapılan kitap kapakları Sait Madene göre birbirine benzeyen ve birkaç kalıba dayanan bir geleneğin etkisindedir. Kapaktaki illüstrasyon ve tipografi arasında uyumsuzluk söz konusudur. “Resimle yazı estetik açıdan birbirini tamamlayan, dengeleyen iki öğedir. Kitap kapağı bu iki öğenin uyumuyla kimlik kazanır.”

Resim 5-6-7: Kitap kapağı tasarımları

Maden’in kitap kapağı tasarımlarında uyguladığı yöntem gelen ürüne göre değişmektedir; eğer bir öykü, roman ise konuya uygun bir illüstrasyon ve özgün tipografik bir düzenleme ile, bilimsel bir eser ya da bir şiir kitabıysa sadece tipografi ile çözmeye çalışmaktadır. Sait Maden’in bu konu üzerine çalışmalarından sonra Türkiye’de kitap kapağına bir tasarım ürünü olarak yaklaşılmaya başlanmıştır. Sait Maden’in edebiyata ve şiire olan tutkusu yayın dünyasıyla çalışmasında etkili olmuştur. Türk grafik tasarım tarihi üzerine yaptığı çalışmalardan ötürü, şair kimliğinin yanı sıra bir nevi sanat tarihçisi de denilebilir.

Tasarımını gerçekleştirdiği grafik ürünlerinin (kitap ve dergi kapağı, afiş, broşür vb.) illüstrasyon, yazı, desen, çizim gibi tüm grafik çalışmalarını da kendisi gerçekleştirmiştir. Var olduğundan bu güne, bilgi aktaran saygın bir nesne olduğu bilinen kitabın, özgün, estetik, çağdaş grafik değerleri barındıran görünümü ile sunulması bilincini Türk yayıncılık anlayışına benimsetmiştir. Tüm çalışmalarında olduğu gibi özellikle tasarımını gerçekleştirdiği kitap kapaklarında, çağdaş tipografi anlayışını ilk kez Türk grafik tasarımına kazandıran kapak tasarımcımız olarak haklı yerini almıştır.

Sait Maden’e Göre Türkiye’de Grafik Tasarım

Türkiye’de grafik tasarım alanındaki “öncü” olarak kabul edilen tasarımcılardan ilk akla gelen isimlerden olduğu tartışılmaz olan Sait Maden’e göre bir Türk grafik tasarım anlayışı henüz oluşmamıştır. Bunun nedenini Türk grafiğinin küreselleşme sürecinde kopya bir grafik anlayışına evrilmesi olarak öne sürmektedir. Aynı zamanda alaylı kişilerden oluşan bir üretim sürecinin piyasaya hakim olması ve Batı’nın etkisinde kalınması etkenlerden birisi olarak görmektedir. Maden konuyla ilgili bakış açısını bir röportajında “Grafik mesleğinin bir kişisel yaratı mesleği olduğunu, hiçbir yerden en ufak etki taşımadan, aydın ve halk kültüründen hafif tatlar katarak, özgün yaratılar üretmek olduğunu daha başlangıçta, mesleğe ilk başladığım yıllarda kavramıştım.” diyerek ifade etmektedir (Durmaz, 2008: 29).

Batı kökenli özellikle yabancı dergilerin Türk grafiğindeki etkilerini hem uyarıcı hem de köstekleyici olarak görmektedir. Uyarıcı etkinin bir tasarımın nasıl oluşması konusunda fikir verirken, olumsuz etkinin ise ulusal bir grafik anlayışının nasıl oluşacağı sorusuna ulaşılmaması konusunda temel düşüncelerin oluşmasını engellediğini savunmaktadır. O dönemlerde yapılan işlerin ne kadar iyi tasarlanırsa tasarlanırsa bu toprakların köklerinden ayırışık olduğu tespitini yapmaktadır (Durmaz, 2008: 29).

Türkiye’de yerel unsurlardan kopuk bir grafik anlayışının nedenlerinden birisi de Maden’e göre Türk ekono-

misinin dışa bağlılığının grafik tasarımını da dışa bağlı hale getirmesidir. “Toplumun temel gereksinimlerine ters düşüp doğrudan doğruya tüketim alanına yönelen sanayi burjuvazisi, değer ölçülerinin tümünü Batı’dan alırken, bütün tanıtma, pazarlama, ‘beyin yıkama’ yöntemlerini de oradan almak zorundaydı, bütün kuruluş ve işleyiş özellikleriyle.” (Durmaz, 2008: 29). Maden Türk grafiğinin ulusalcı niteliklerinden yoksun olmasının Türk sanayisinden ayrı düşünülemediğini iddia etmektedir. Devlet kurumlarını grafik olgusundan habersiz olmasıyla, kendine özgü propaganda araçlarını ve kültürünü oluşturma gayretinde olmamasıyla, grafiğin kamuyla kurabileceği bir iletişim dili olduğunu kavrayamaması yönüyle eleştirir.

Sait Maden’in Tasarımcı Kişiliği ve Tasarımcı Bilinci

Sait Maden’in çevresinde gördüğü tasarım sorunlarına tasarımcı gözüyle bakıp çözüm üretmesi dikkati çeken özelliklerindedir. Bir tasarım ürününün estetik ve işlevsel olarak tamamlandığına, tasarımcının zihinsel ve entelektüel birikiminin derinliği karar vermektedir. Maden’in mesleki yaşamında tasarımcı bilinci dışında dikkati çeken bir diğer özelliği ise tasarımcının sorumluluk duygusudur. Ona göre tasarımcı bilinci ve sorumluluğu olan kişi sokakta yere tükürmez ve çevresini kirletmez. Çünkü tasarımcının sorunun üzerine gitme refleksi olmalıdır. Çevresel faktörlere göre tasarım olanaklarını sağlamaya çalışır, zihinsel ve yetenek olarak donanımlı olmak, hazır bulunmak zorundadır. Aynı zamanda tasarımcının entelektüel birikimine önem vermesi gerektiğini ifade etmektedir. Türk grafik sanatçılarının ise ulusal birikiminden faydalanmasını önerirken ve bu konuda gereken önemi yerli tasarımcıların yeteri kadar hissetmediği yönünden eleştirmektedir (Durmaz, 2008: 27).

Sait Maden sanat veya tasarım çalışmalarında Türkiye’de üretilen grafik ürünlerinin Türk kültürünün evrensel tarzına sahip olması gerektiği konusu üzerinde titizlikle durmuştur. Tasarımlarında ele aldığı ticari ya da kültürel konuyu işlevselliği açısından olduğu gibi, içeriği boyutunda da irdeleyip, özgün bir tarz ile uygulamıştır.

Maden, altmış yıla yakın tasarımcılık yaşamı sürecinde, Türk grafik tasarımında kitap kapaklarına çağdaş tipografi anlayışını getirmiştir. Bu süreç içerisinde özgün yazı karakteri, simge (Amblem ve Logo) Tasarımları ve süreli yayınlar için sayfa tasarımları, etiket ve broşürler, çok sayıda illüstrasyonlar ve desen çalışmaları yapmıştır. Aynı zamanda iyi bir kaligrafi ustası olan Sait Maden’in çok sayıda kaligrafi

çalışmaları vardır.

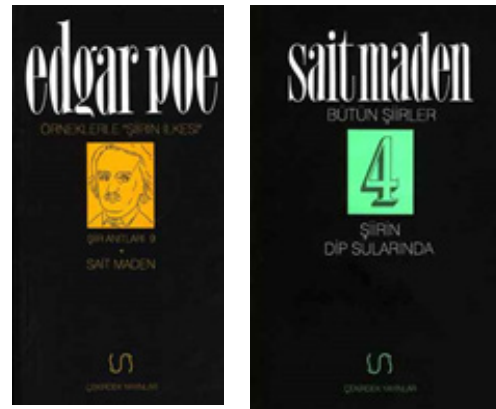

Resim 11-12-13: Kapak Tasarımları

Sait Maden tasarımlarında kendisine özgü bir çalışma tarzı geliştirmiştir. Grafik tasarım ile ilgili her konuda çok sayıda tasarım ürünleri olan Sait Maden, her zaman geleneksel ya da bize ait olan evrensel tarzda çalışmıştır.

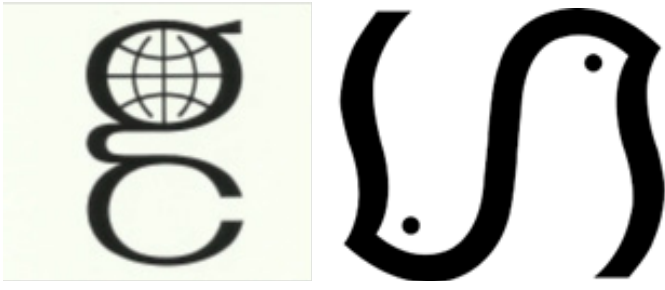
Resim 14-15-16: Kitap kapağı tasarımları

Resim 17-18: Kitap kapağı tasarımları

Sait Maden ve Simgeler

Toplum içerisinde bazı kavramlar uzlaşım olarak bir gösterenle ifade edilmektedir. O toplumun görsel kültüründe bir düşüncenin, nesnenin, niceliğin, niteliğin vb. anlatıldığı kavrama karşılık gelen gösterene simge denilmektedir. Simgede gösterenle gösterilen arasında daima bir bağ söz konusudur ve kavram doğadaki varlığı değil zihnimizde ona karşılık gelen simge ile algılanabilmektedir.

Resim 19: Gazeteciler Cemiyeti' Amblem Tasarımı, Resim 20: Çekirdek Yayınları Amblem Tasarımı

Maden'e göre simgeler insanın her çağda, her toplumda, her koşul içinde yarattığı iletişim biçimlerinin ilk anahtarlarıdır(Maden, 1990:1). Toplumları bir arada tutan dil, din ve bayrak gibi etkenler dahi birer simgeye ihtiyaç duymaktadır. En geniş kitlelerden, en küçük topluluklara ve bireyin çevresindeki nesnelere iletişimine onları algılamasına kadar hayatın her alanında simgelerle karşılaşmaktadır. Sait Maden "Simgeler" adlı kitabında simgenin ne olduğuna ve nasıl oluşturulduğuna dair araştırmalarını yapmış ve simgenin tarihteki oluşumunu ve dille olan ilişkisini göstermiştir. Alfabedeki harflerin her birinin bir simge olduğunu ve iletişim tasarımındaki etkisini incelemiştir. Toplumsal ilişkilerin yapısının simgelerin işlevini etkilediğini, üretim ve yaratım biçimlerinin, bilgi aktarma yöntemlerinin geliştiği günümüzde şirketlerin, kurumların birbirinden ayrılmasını ve temsil olanağını sağlayan "logo"ların oluşumunda simgenin yeni rolünü ifade ederken böylelikle simgenin onursal, göksel ya da ülküsel işlevini yitirdiğini iddia etmektedir. Bir grafik tasarımcıya göre ise simgenin anlamının önemini şu sözlerle ifade etmektedir;

"Simge tasarlamak bir senfoni bestelemek, bir şiir yazmak gibi ciddi, temelden, özgün bir uğraşı. Plastik sanatların bütün türleri içinde en aza indirgenmiş gereçlerle yaratılan tek tür. En yalın sanat türü. Budur simgenin amacı çünkü: Bir fikrin, bir buluşun en dolaysız, en yalın, en kestirme durumunu, kavranması çaba gerektirmeyen, her türlü basım yöntemine elverişli ve toplumsal bellekte yer etme, tutunma yeteneği yüksek bir çizim olayını gerçekleştirmek."(Maden, 1990:2)

Maden simgeleri kolay tanımlamak için 6 başlık belirlemiştir. Bunlar;

1) Sözcük simgesi: Bir kuruluşun adının özgün bir yazı biçimiyle yansıması.

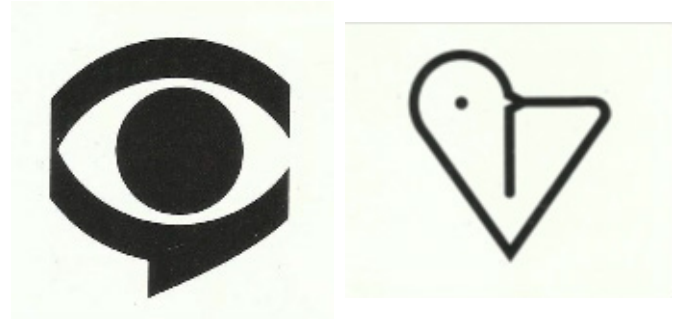
2) Harf simgesi: Bir kuruluşun baş harfinden ya da harflerinden oluşmuş simge.

3) Resimsel simge: Kuruluşun çalışma alanını dolaysız bir yoldan çağrıştıran simge.

4) Kuruluşun çalışma alanını dolaylı bir yoldan çağrıştıran simge.

5) Kuruluşun çalışma alanıyla hiçbir anlam, çağrışım, ilgi bağlantısı olmayan simge.

6) Genel simge: Tarihsel, toplumsal ya da kentsel bir özelliği yansıtan simge. (Maden, 1990:3)

Resim 21: Çağdaş Yayınları' Amblem Tasarımı, 1976
Resim 22: Varlık Yayınları' Amblem Tasarımı, 1982

Grafik simgeler günümüzde; amblem, logo veya simgesel işaretler olarak adlandırılmaktadır. Ticari markaların sembolü olarak da tanımlayabileceğimiz amblemler, kolay algılanabilirliği ile ürün ya da hizmet üreten kuruluşların kimliği hakkında uluslararası (örneğin "Saf Yeni Yün" markası vb. gibi) bilgi verebileceği gibi, bir kimlik kazandırma özelliği ile önem kazanan, sözcük özelliği taşımayan soyut şekil ya da resimsel görüntü ve harflerle oluşturulan simgelerdir. Maden, bir söyleşisinde, simge-amblem-logo tasarlama sürecini ve son halini alana kadar hangi aşamalardan geçtiğini şöyle aktarmıştır;

"Yapılacak işe, ürüne bağlı. Şöyle ki, eğer bir logo ise önce konuya ilişkin eskizler hazırlarım. Bu üç gün beş gün sürer. Sonucu değerlendiririm; şu iyi anlatıyor, şu iyi anlatmıyor diye. İyi anlatmayanı biraz daha anlatacak hale getiririm, gelmiyorsa bırakırım. Diyelim ki elimde beş on tane eskiz birikti. Otururuz işverenle birlikte değerlendiririz. İşveren başka açıda bakar ben başka açıdan bakarım. Benim bakış açım hem estetik açısı hem işlevsellik açısı. İşverenlerin büyük bir çoğunluğu hiçbir şey bilmez. Onları uğraşa uğraşa yönlendirmeye çalışırım. Bir anı: Çizdiğim tasarımlardan birini çok beğenmiştim. Konuyu o kadar iyi anlatıyordu ki! Ama adam kavrayamıyordu. 'Bak dedim senden şunu rica ediyorum; eğer bunu kabul edersen vereceğin paranın yarısını isterim. Yok, eğer benim tutmadığım bir şeyi kullanmak istiyorsan onun fiyatı iki misli.' İki misline yaptığım da oldu, yarı yarıya

14587606032129820033.pdf . 27.02.2019

Resim 5-6-7 Katalog. Bir Usta, Bir Dünya: Sait Maden-Tasarımcı, Sanatçı, Şair, 1. Baskı: İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2009.

Resim 8-9-10 Katalog. Bir Usta, Bir Dünya: Sait Maden-Tasarımcı, Sanatçı, Şair, 1. Baskı: İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2009.

Resim 11-12-13 Katalog. Bir Usta, Bir Dünya: Sait Maden-Tasarımcı, Sanatçı, Şair, 1. Baskı: İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2009.

Resim 14-15-16 Katalog. Bir Usta, Bir Dünya: Sait Maden-Tasarımcı, Sanatçı, Şair, 1. Baskı: İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2009.

Resim 17-18 Katalog. Bir Usta, Bir Dünya: Sait Maden-Tasarımcı, Sanatçı, Şair, 1. Baskı: İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2009.

Resim 19-20 Maden, Sait. Sait Maden Simgeler-Grafik Ürünlerinden Seçmeler 1" Sanat Yapıtları Dizisi 1, İstanbul: Çekirdek Yayınları, 1990.

Resim 21-22 Maden, Sait. Sait Maden Simgeler-Grafik Ürünlerinden Seçmeler 1" Sanat Yapıtları Dizisi 1, İstanbul: Çekirdek Yayınları, 1990.

Resim 23 Maden, Sait. Sait Maden Simgeler-Grafik Ürünlerinden Seçmeler 1" Sanat Yapıtları Dizisi 1, İstanbul: Çekirdek Yayınları, 1990.